

ГЛОВО

“Гетьманської столиці” № 3(16), травень - червень 2009 р.

Газета Національного історико - культурного заповідника “Гетьманська столиця”

Ювілейні Батуринські читання

Наталія Сердюк

завідуюча відділом науково-просвітницької роботи заповідника “Гетьманська столиця”

Традицію проводити науково-практичні конференції в Національному історико-культурному заповіднику «Гетьманська столиця» започатковано в 1997 році. Ініціатори – ЧДПУ ім. Т.Шевченка та НІКЗ “Гетьманська столиця”. З тих пір майже щороку приїздять до сивочолого Батурина представники музейних, бібліотечних, викладацьких, науково-дослідних колективів з різних куточків України та зарубіжжя, щоб поділитися своїми здобутками в царині вивчення історії України.

Цьогоріч ювілейні 10 - ті читання були присвячені 15-річчю Національного історико - культурного заповідника, носили назву “Батурин та його роль в історії Української козацької держави” і були проведені 4-5 червня. Перший день був повністю присвячений екскурсіям по заповіднику. Шановні гості були приємно здивовані дивовижними змінами в нашому закладі. Особливо зацікавили їх об’єкти Цитаделі Батуринської фортеці – Гетьманський будинок, скарбниця, Воскресенська церква, з захопленням реагували на красу палацу К.Розумовського, адже багато хто з гостей долучився до його вивчення та відродження.

Загалом було включено до програми конференції 52 доповіді 60-х авторів-дослідників з таких поважних і авторитетних організацій як Інститут пам’яток охоронних досліджень, Українська академія друкарства, Інститут історії України та Міжнародна школа україністики НАНУ, Чернігівський педагогічний університет ім. Т.Шевченка, журнал “Сіверянський літопис”, Чернігівський історичний музей ім. Тарновського, Музей Гетьманства, Національний історико-культурний заповідник “Глухів”, Національна бібліотека України ім. Вернадського, Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М.Рильського НАНУ, Національний історико-етнографічний заповідник “Переяслав”, Національний історико-культурний заповідник “Чигирин”, Конотопський краєзнавчий музей ім.О.Лазаревського, Музей історичних коштовностей України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАНУ, Національний музей у Львові, Сумський державний педагогічний університет ім. А.Макаренка та інші.

З вітальними словами перед шановною аудиторією виступили генеральний директор заповідника “Гетьманська сто-

Пленарне засідання конференції. Зліва праворуч: Вечерський В.В., Реброва Н.Б., Коваленко О.Б., Кіяшко Л.Г., фото 5 червня 2009р.

лиця” Реброва Н.Б., гості конференції – Зінченко А.Л., викладач Київського міського педагогічного університету ім.Грінченка та генеральний директор НАІЗ “Глухів” Слесарев С.А.

На пленарному засіданні конференції червня в Батуринському Будинку культури були присутні більше п’ятидесяти гостей - науковців з вище перерахованих закладів, а також науковий колектив приймаючої сторони. За кілька годин пленарного засідання виступили з надзвичайно цікавими доповідями 14 учасників конференції: Савчук Ю.К. “Проблема падіння Батурина”, Свєрбигуз В.Б. “Архівна спадщина Батурина”, Вечерський В.В. “Містобудівний устрій Батурина у контексті українського містобудування доби Гетьманщини”, Павленко С.О. “40 церков: версії та реальність”, Коваленко В.П. “Штурм Батурина (за археологічними матеріалами”, Ситий Ю.М. “Зображення пам’яток Батурина та їх критичний аналіз”, Токарев С.А. “Батуринський сотник Дмитро Стожок”, Гейда О.С. “Монастир Батурина в історіографії XVII – початку XX ст.” та інші. По деяким питанням в залі засідань розгорілися дискусії, але на те вона і науково-практична конференція, щоб у спорі народилася істина. Після пленарного засідання для учасників і гостей конференції, які були відсутні в перший день читань, було проведено комплексну екскурсію по нових об’єктах заповідника.

Відтепер в науковий обіг буде введено багато нових відкриттів, висновків, які на протязі кількох останніх років зробила історична наука. НІКЗ “Гетьманська столиця” готує до випуску збірник наукових до-

повідей науково - практичної конференції.

Календар визначних дат

6 травня 1648 р.

– між Московською державою та Польщею підписано “Вічний мир”, яким Україна була поділена на Лівобережну і Правобережну

9 травня 1945 р.

– День Перемоги над німецькою - фашистськими загарбниками

18 травня

– Міжнародний день музеїв

4 червня 1775 р.

– зруйнування Запорізької Січі російським військом на чолі з генералом П.Текелієм

17 червня 1672 р.

– обрання гетьманом Лівобережної України І.Самойловича

18 червня 1651 р.

– Берестецька битва

27 червня 1709 р.

– Полтавська битва

28 червня 1783 р.

– указ Военної колегії про перетворення Лівобережних козацьких полків на регулярні полки російської армії

Культура і громадське життя

Любов Кіашко

заступник генерального директора з наукової роботи заповідника "Гетьманська столиця"

26 травня 2009 року на території Національного заповідника "Софія Київська" відбулася церемонія нагородження переможців Четвертої Всеукраїнської акції "Музейна подія року" та учасників П'ятої щорічної Програми підтримки музейних працівників на 2009-2010 роки. Організаторами цих подій є Міжнародний благодійний фонд "Україна 3000" та громадська організація "Український центр розвитку музейної справи".

У заході взяли участь Голова Наглядової ради Міжнародного благодійного фонду "Україна 3000" Катерина Ющенко, Міністр культури і туризму України Василь Вовкун, а також провідні музейні фахівці з різних регіонів України, в тому числі і представники заповідника "Гетьманська столиця" на чолі з генеральним директором Наталією Ребровою.

Пані Катерина Ющенко привітала музейних працівників з професійним святом - Міжнародним днем музеїв, який відзначали 18 травня. Зупинилася на програмах і проектах Фонду "Україна 3000", спрямованих на підтримку музейної галузі. Вона розповіла про благодійну програму "Розвиток музейної справи", єдиний в Ук-

Музейна подія року

К.М.Ющенко з переможцями акції Музейна подія року 2008

раїні профільний інтернет-портал "Музейний простір України", Музейну бібліотеку. Після привітальних слів розпочалась церемонія нагородження переможців та призерів акції "Музейна подія року", на

яку надійшла рекордна кількість заявок - понад 60. Спеціальну відзнаку оргкомітету отримав і заповідник "Гетьманська столиця" у номінації "Збереження історичної пам'яті".

Видатні постаті

Наталія Сушко

науковий співробітник заповідника "Гетьманська столиця"

Наш народ, сповнений духу козацької звитяги, протягом століть здобував власну державу, що не раз відображалось у героїчній боротьбі за свободу і незалежність.

Пліч-о-пліч із простими козаками під час захисту міста-фортеці Батурина 1708 року воювали і представники козацької старшини, серед них наказний гетьман Дмитро Васильович Чечель. У найближчому оточенні Мазепи він посідав помітне місце. Співпрацюючи з гетьманом впродовж двох десятиків років, він зарекомендував себе як надійний, дисциплінований і безвідмовний виконавець. Саме тому Мазепа й признав його наказним гетьманом на час своєї відсутності у Батурині. Гетьман вірив у вірність і професійність свого висуванця і не помилявся.

Чечелі належали до старовинного роду литовської шляхти Судимонтовичів з Хожви. Пращур Чечель отримав 1434 року від литовського короля Жигимонта Кейстутовича Хожовську волость у Віленському воєводстві.

Батько Дмитра, Василь Семенович, з шляхти Брацлавського воєводства, належав до тієї частини покозаченої шляхти, котра трималася політичної програми Івана Виговського, прагнучи побудувати в Україні козацький аналог Речі Посполитої. Він володів маєтком у Кузьминцях Брацлавського повіту. Д. Чечель отримав освіту в Польщі.

Сердюцький полковник

Входження Дмитра Васильовича у коло старшинської еліти розпочалося на Коломаку. Він бере участь у виборах І. Мазепи й згадується у переліку "безпортфельних" осіб, які підписали статті новообраного гетьмана. Багато представників Чечелів були задіяні у козацьких найманих формуваннях 1650-1660 рр. на Правобережжі.

Очевидно, Д. Чечель почав свою військову службу сердюком і десь у 1674 році разом із товаришами та ріднею перебрався на Лівобережжя. З історичних джерел відомо про дочку його Феодосію, яка вийшла заміж за охочепіхотного полковника Степана Яворського. В актах Рихлівського монастиря за 1678 рік згадувався священник села Чапліївки Максим Чечель. Можливо, це був брат або свояк Д. Чечеля.

У 1687 році Дмитро Васильович став дворянином, знатним військовим товаришем, особою, наближеною до гетьмана. У 1690 році, "породний шляхтич" Чечель супроводжував Варлаама Ясинського до Москви. А вже у 1696 році гетьман Мазепа доручив йому відповідальне завдання - вирушити з полком для захисту південного кордону від очікуваного набігу кримчан на українські міста після взяття Азова. Особливо відзначився Дмитро Васильович, як полководець в ліфляндських кампаніях Північної війни 1700 - 1721 рр., зокрема в обороні Печорського монастиря (1701 р.).

Поширення влади гетьмана І.Мазепи на Брацлавське воєводство дозволило коменданту столичного Батурина Д.Чечелю 25 серпня 1704 року увійти до спадко-

вих володінь, які були у Вінницькому та Брацлавському полках. Мав садибу в селі Тростянка, що лежало на шляху з Батурина до Борзни. Саме в цьому маєтку він і проживав з родиною. Ще й досі урочище (близько 50 га) поблизу села Пальчики називають "Чечелівщина", "Чечелів сад".

Василь Леонтійович Кочубей у своєму доносі назвав Д. Чечеля одним із найвідданіших І. Мазепі людей. Під час облоги Батурина меншиківськими військами 2 листопада 1708 року Дмитро Васильович, незважаючи на царський указ "господину полковнику Чечелю в тот замок не медленно великоросійських впустить і обще со оным в наступление неприятельское отпор чинить", не відкрив брами перед войками Меншикова, виявив мужність і відвагу при захисті Батурина.

Його захисники два дні відважно тримали оборону фортеці, і якби не підступна зрада наказного прилуцького полковника Івана Носа, то доля Батурина була б вирішена по - іншому. Командуючого фортецею схопили і стратили у Глухові. Лизогубівський літопис так описує страту наказного гетьмана: "Полковника Чечеля четвертовано в Глухове, а другим голови поотрубано". Нажаль, не відомо, де похований відважний сердюцький полковник.

Гетьманщину та її мужніх оборонців не тільки не забули - пам'ять про них започаткувала нову добу в українській історії, бо саме з нащадків старшини вийшло багато діячів, що сприяли формуванню національної свідомості українців та незалежності держави. І саме нашому поколінню випала висока честь відродити гетьманську столицю - Батурин.

Козацькому роду нема переводу

Наталія Сердюк

завідуюча відділом
науково-просвітницької роботи заповідника "Гетьманська столиця"

Гарна традиція, започаткована 1991 року, відзначати в Батурині кожної другої неділі червня Козацьке свято, була продовжена і цього року.

Свято організували Чернігівська обласна державна адміністрація, Бахмацька районна адміністрація, Батуринська міська рада, Батуринський будинок культури.

О 10-й годині в церкві Воскресіння Господнього на Цитаделі відбулася літія за упокій душ невинно убієнних в листопаді 1708 року батуринців. Провели літію Єпископ Чернігівський і Ніжинський Іларіон і настоятель Батуринської Свято-Покровської церкви о. Роман. Далі всі присутні – керівники області, району, міста, представники козацьких організацій, політичних партій, мешканці Батурина та навколишніх сіл поклали, низько вклонившись, живі квіти до пам'ятного знака жертвам Батуринської трагедії. Пройшовши почесним колом по Цитаделі Батуринської фортеці, хресною ходою колона вирушила центральними вулицями Батурина до Співочого поля в Кочубеївському парку.

Дефіле оркестру військово-музичного центру Сухопутних військ Збройних Сил України по центральним вулицям Батурина, фото 14 червня 2009р.

Заступник голови ЧОДА В.Приходько серед батуринських козачат, фото 14 червня 2009р.

Біля кожного пам'ятника по цьому маршруту покладалися квіти – Герою Радянського Союзу М.Кадуну, біля підніжжя Кургану слави, біля Хреста жертвам голодомору 1932-33 років, каплиці "Остання Тарасова дорога", пам'ятника "Мати – Батьківщина скорботна". Віддавши шану загиблим, поважна делегація попрямувала до спеціально прикрашеної до свята сцени.

Першим з словами вітання і молитвою благословення до присутніх звернувся керуючий Чернігівською єпархією Української православної церкви Київського патріархату Єпископ Чернігівський і Ніжинський Іларіон, далі заступник голови ЧОДА В. Приходько, Батуринський

міський голова М.В.Іващенко та військовий старшина окремого Прилуцького козацького полку ім.П. Сагайдачного В. Денисенко говорили про важливість збереження і розвитку народних козацьких традицій в Україні та єдності всіх козацьких формацій.

Після звучання Гімну України, який супроводжувався салютним залпом козацьких гармат, розпочалося видовищне дефіле духового оркестру Військово-музичного центру Сухопутних військ Збройних Сил України. Свої творчі здобутки продемонстрували кращі творчі колективи і виконавці Чернігівщини: Обласний філармонійний центр фестивалів та концертних програм, «Сіверські клейноди», ансамбль

Бахмацького районного Будинку культури, народний хор Батуринського Будинку культури "Козацька душа", естрадний дует цього ж будинку культури. На Співочому полі вистачило місця всім – на нових трибунах - зацікавленим глядачам, по периметру поля – майстрам народної творчості, які привезли свій крам з усіх куточків України, представникам козацьких, торгових організацій, шкіл і просто відпочивальникам.Цікавою виявилась виставка майстрів народної творчості з фондів Чернігівського обласного історичного музею ім. В. Тарновського, виставка управління культури і туризму Чернігівської обласної державної адміністрації «Чернігівщина туристична запрошує».

Козаки до свого свята також ретельно приготувалися - поставили курені, зварили запашного купешу на відкритому вогні. Своїми здобутками справедливо пишалися козачата Шкільної козацької держави Батуринської ЗОШ I-III ступенів.

О 16-й годині розпочався конкурс "Козак року 2009" і "Козачка року 2009". Кільканадцять чоловіків і жінок різних вікових і вагових категорій прийняли участь у конкурсі, де були випробування на силу, спритність, швидкість, вміння потрапляти в ціль списом. Географія здобувачів почесного титулу - від Конотопа до Батурина. Виграли конкурс – мешканець с. Обирок Бахмацького району Винник Андрій та майстер спорту з метання списа, батурянка, Шумейко Віта. Переможцям від організаторів конкурсу було вручено почесні цінні призи.

В Національному заповіднику "Гетьманська столиця" напружено працювали всі підрозділи – Будинок Генерального судді В.Кочубея, Цитадель Батуринської фортеці, Музей археології Батурина, територія палацово-паркового ансамблю К.Розумовського. Кілька тисяч відвідувачів відвідало в цей день об'єкти заповідника.

Завершилось свято естрадно-розважальною програмою і святковим феєрверком.

Козацькі пістолі у колекції заповідника

**Андрій
Донець**

науковий співробітник заповідника
„Гетьманська столиця”

Козацькі пістолі XVII ст., з експозиції Музею археології Батурина, фото 2009 р.

Про козацьку сміливість, відважність і героїзм у бою відомо дуже багато, але успіх битви більше залежав від вдалої організації, досвіду козаків та надійної зброї. Воєнні перемоги залежали від вміння використовувати найсучасніше озброєння, що значно підвищувало шанси на перемогу в бою із часто переважаючими по чисельності силами противника. Загони козаків, що перебували в Батурині і захищали місто, звичайно, мали найкращу зброю. Особливо відповідалість покладалась на охоронців Батурина, коли місто стало столицею Лівобережної України. Тому крім холодної зброї, козаки використовували найсучаснішу вогнепальну зброю. Саме використання вогнепальної зброї, яка з'являється на озброєнні козаків у XVI ст., значно підвищує боєздатність та ударну силу козацьких формувань. Основою їх була піхота, що швидко освоїла і взяла на озброєння самопали, аркебузи, мушкети, рушниці та пістолі. Останні активно використовували й козацькі кіннотники. Переважна більшість пістолів потрапляла до козаків як трофеї зі Сходу та Європи. Але були і місцеві майстри, які збирали і оздоблювали шаблі, рушниці, пістолі. Пістоль походить від рушниці і є полегшеним її варіантом, що мав короткий ствол і ложе, котре завершувалося у вигляді нахиленого до низу руків'я. Для зручності використання руків'я закінчувалося потовченням – яблуком. В другій половині XVII ст. пістолі були важливим елементом озброєння козака. Їх носили, як правило, по два за поясом і ще два – у кубурах при сидлі. Така кількість пістолів свідчила про високий рівень вогневої сили як окремого козака, так і цілого козацького війська.

У ранній період у вогнепальній зброї використовувались ноти, що були відомі ще й у XVII ст. але такий іскровий механізм був незручним у використанні через витрати часу на запалювання порохової суміші в стволі пістоля, що значно зни-

жувало швидкість стрільби. Пізніше почали використовувати простіші іскрові механізми – кременні замки, дія котрих була заснована на ударі кременя об сталеву пластинку – огниво. Відносна простота і швидке виготовлення кременних замків зумовили швидке та широке їх розповсюдження. Зростання вимог до скорострільності та надійності зброї призвели до винайдення на початку XVII ст. найдовершенішої іскрової запалювальної системи – французького кременного батарейного замка, винахідником якого вважається Марен ле Буржуа. Новий замок був простішим у використанні та вимагав набагато менше часу для підготовки до пострілу, ніж кременний замок. Цей винахід призвів до широкого використання пістолів і зробив їх універсальним видом ручної вогнепальної зброї свого часу.

Дуло пістоля могло мати як круглу так і багатогранну поверхню. Кріпилося воно до дерев'яного, іноді залізного ложа, за допомогою металевих обіймиць. На дулі міг бути приціл, але не обов'язково. Товщина дула була різною і коливалась в межах 200-400 мм. Вага пістоля коливалась в межах 1 кілограма (вага дула 300-600 грамів). Дуло виробляли з високоякісної сталі. Дальність прицільної стрільби з пістоля була невеликою, не більше десяти метрів, тому його використовували у близькому бою. Для підготовки до пострілу пістоля з ударно-кременним замком потрібно було виконати 12 операцій, тому кожен козак мав декілька пістолів, а в другій половині XVII ст. з'являються паперові патрони – ладунки (паперові мішечки з кулею і порохом), кінець патрона треба було відкусити і насипати порох на полиц-

ку замка, після чого, закривши замок, висипати заряд з кулею в отвір ствола і прибити заряд сильним ударом шомпола. Це значно скоротило час, що витрачався для підготовки до пострілу, таким чином, вправний козак витрачав близько 30 секунд для наступного пострілу. Такий вид ручної вогнепальної зброї українські козаки використовували аж до кінця XVIII ст. Окрім бойового призначення пістолі носили характер військово-парадній зброї, задля чого багато прикрашалися. Козацька зброя поділялася на бойову і парадну, яку пишно оздоблювали. Особливої уваги прикрашенню зброї надавали східні майстри. Вони використовували гравіювання, черніння, насікання та інкрустацію золотом, сріблом та коштовним камінням.

В експозиції Музею археології Батурина представлені три пістолі часів Гетьманщини: один пістоль бойовий, зброя не має оздоблення, і два парадних. Ця зброя дає можливість вивчити принцип дії ударно-кременного замка, визначити калібр, точні розміри та матеріали, з яких вона зроблена. Отже, найдавніший пістоль XVII ст. - з дерев'яним руків'ям простої роботи без оздоблення, з прицілом, має довжину ствола 35,5 мм і калібр 13 мм. Батуринському музею пістоль подарував місцевий житель Бокань М. І. у 1981 році. Два інші пістолі датуються початком XVIII ст., один з них презентував верховний отаман українського козацтва Вардинець І. М. у 2009 році. Пістоль має дерев'яне руків'я, оздоблене металевим дротом з жовтого металу у вигляді хвилястих ліній та завитків. Руків'я напівкруглої форми оздоблене також металевими рельєфними візерунками; довжина ствола 28,3 мм., калібр - 21 мм. Другий пістоль, подарований генеральним прокурором України Медведьком О.І. у 2009 році - з дерев'яним заокругленим руків'ям, що має на кінці кругле потовщення у вигляді кулі. Руків'я оздоблене заклепками з жовтого металу. Пістоль має довжину ствола 32,25 мм., калібр 16,5 мм.

Поняття "зброя" невід'ємне від слова "козак", тому що головним своїм завданням козаки вважали захист Батьківщини від ворогів, зброя в житті козаків відігравала важливу роль. Вони обходилися з нею дбайливо, всіляко оздоблювали і пишались нею: "Той не козак, у кого зброя погана" – говорить народна мудрість.

телетайп телетайп телетайп телетайп

24 квітня 2009 р.

- в Батурині відбувся другий день VIII –х Костомарівських читань на тему "Іван Мазепа та Батурин в історії України". Багаторічні організатори і натхненники цих читань - ЧДПУ ім. Т.Шевченка, інститут історії НАНУ, Острозька академія, Києво-Могилянська академія та Чернігівський історичний музей імені В.Тарновського.

Пленарне засідання було проведено в Батуринському Будинку культури. Професор ЧДПУ С. Лепяко подарував цінний експонат – збірник праць англійською мовою, виданих українською діаспорою в Нью-Йорку 1960 р. " Ivan Mazepa, Ukrain Getman".

29- 30 квітня 2009 р.

- в м. Чернігові відбувся Міжрегіональний туристичний форум "Чернігівщина туристична-2009", організований Чернігівським управлінням культури і туризму. На форумі були представлені такі організації, так чи інакше пов'язані з туризмом, як НІКЗ "Гетьманська столиця", НАІЗ

"Чернігів стародавній", Новгород-Сіверський музей-заповідник "Слово о полку Ігоревім", НІКЗ "Качанівка", музей-заповідник ім. П.Куліша "Ганнина пустинь", Інститут економіки і управління (м. Чернігів), Центр дитячого та юнацького туризму (м. Чернігів), управління культури і туризму Сумської, Житомирської, Запорізької, Херсонської, Полтавської, Івано-Франківської, Закарпатської і навіть Гомельської областей, і практично всі районні відділи культури Чернігівської області.

Наступного дня офіційні представники вище згаданих організацій відвідали Батурин і заповідник "Гетьманська столиця" з метою ознайомлення з потенційними можливостями закладу в галузі туризму. Гостям були представлені найцікавіші об'єкти заповідника, як-от Цитадель Батуринської фортеці, музей археології Батурина, палацово-парковий ансамбль К.Розумовського, парк "Кочубеївський". Вдячні і захоплені гості пообіцяли популяризувати заповідник "Гетьманська столиця" на підпорядкованих їм територіях до-

ступними їм методами.

31 травня 2009 р.

- відбувся неофіційний візит Міністра культури і туризму В.В.Вовкуна до заповідника "Гетьманська столиця". Генеральний директор заповідника Н.Б. Реброва провела Міністру детальну екскурсію по новим об'єктам заповідника.

12 червня 2009 р.

- до Батурина з ознайомчим візитом приїхала поважна делегація Надзвичайних і Повноважних послів та Почесних консулів 18 держав світу на чолі з в.о. першого заступника МЗС України Ю.В. Костенком: Азербайджану, Киргизії, Лівії, Палестини, Норвегії, Кувейту, В'єтнаму, Угорщини, Китаю, ПАР, Лівії, Кореї, Молдови, Словачії, Мексики, Кіпру, РСФСР, Уругваю. Організував візит відділ по роботі з дипломатичними представництвами в Україні Департаменту державного протоколу. Зустрічали шановних гостей очільники області, району, міста Батурина, співробітники НІКЗ "Гетьманська столиця".

Перлини зодчества

Фортифікаційні споруди Лівобережжя

Тамара Місечко

науковий співробітник заповідника „Гетьманська столиця”

Продовження, початок в №(2)15

Міста XVII-XVIII ст. були важливими торговельними центрами. В цей час слова "місто" і "ринок" були синонімами. Про це свідчить запис П.Алепського: "...мы прибыли на базар, вернее город". Це говорить про високий рівень товарно-грошових відносин в тогочасному місті. Друга структурна частина території міста була торгово-ремісничим центром. Майже всі, хто тут жив, були зайняті ремеслами, промислом чи торгівлею.

Зовнішні вулиці, що вели від "зовнішніх брам", обов'язково проходили через ринок, а отже були природним продовженням шляхів, що з'єднували базар з іншими населеними пунктами. Фактично вони виступали центральними вулицями, які проходили повз цитаделі, так як ринок розташовувався навпроти в'їзної брами на дитинець.

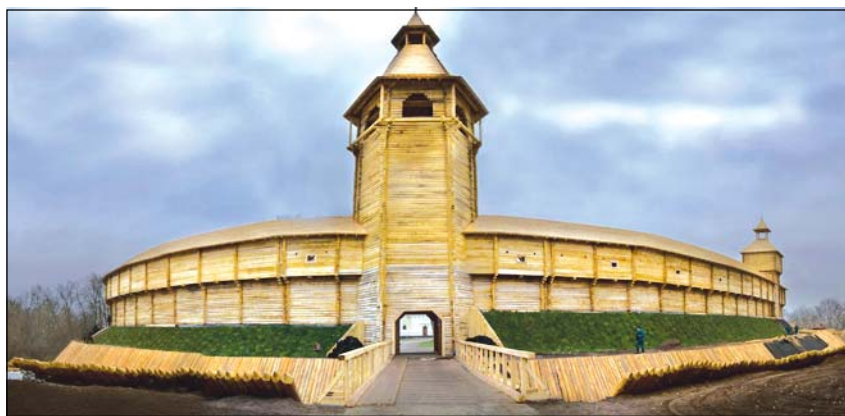
В кожному місті кілька разів на тиждень відбувалися торги, а також один-три рази на рік – ярмарки, що тривали тиждень, а інколи й довше. Центральна частина площі ділилася на земельні ділянки, на яких стояли дерев'яні чи кам'яні торгові комори, в основі яких лежала кліть. Ринок в тогочасному місті по периметру був забудований цеховими будинками, торговими дворами, житловими подвір'ями.

На ринку великого міста чи недалеко від нього стояв будинок полкової чи сотенної канцелярії. Зачасти неподаляк від будинку канцелярії розміщувалася тюрма. В архівних документах зберігся запис про Сосницю: "Канцелярія сотенная – дерев'янная, старая, о пяти покоях. Неподалік оной – тюрма деревянная, старая..." в канцеляриях споруджувалися глибокі погребі з тайниками. На ринковій площі чи неподалік зачастую споруджували й міські собори (Березне, Переяслав, Батурин). Ф.Вебер, резидент Ганноверського курфюрста при московському царі Петрі I, задував про Батурин: "...це місто мало колись величний замок і чудовий собор, було обнесене старими оборонними мурами".

Внутрішні вулиці призначалися для обслуговування потреб мешканців самого міста: під'їзду до дворів, виходу до валу. Вони в основному забудовувалися ремісниками і торговцями. Невеликі провулки вели до вилазок, з'єднували між собою громадські й адміністративні установи, а інколи й вели до тупикових воріт.

Вулиці тогочасних міст не були широкими. Щільність забудови була великою (на 400м – 9-10 подвір'їв), цим саме пояснюється велика руйнація міст від пожеж.

Як свідчать переписи населення XVII-XVIII ст. територію міст заселяли козаци та міщани (тобто ремісники і торговці). За переписом 1654 р. у Батурині було 635 дворів (360 козацьких і 275 міщанських). Як уже зазначалося раніше, ремісники переважно будувалися на внутрішніх вулицях. Приблизно 80% ремісничих подвір'їв у великих містах, що слугували торговельними центрами, припадали на периферійні вулиці та провулки. На центральних вулицях великих міст майже не було

Цитадель Батуринської фортеці, фото 2008р.

ремісничих подвір'їв. Якщо й траплялися (5%), то лише тому, що деякі із ремісників поєднували ремісництво з торгівлею. В тогочасних містах можна було простежити таку тенденцію: заселення ремісників відбувалося за фахом і в окремих частинах міста. "Кутками" селилися шевці, кравці, гутники, кушніри та інші, або ж на окремих вулицях і провулках. Назви таких вулиць та провулків збереглися і до сьогодні. Так, наприклад, на території Батурини зберігся топонім "Гончарівка", "Шовковія". Музиканти селилися ближче до міської площі, що слугувала торговим, адміністративним та громадським центром.

Оскільки територія фортеці була щільно заселена, то козацькі садиби розміщувалися в передмісті та на його околицях, так як потребували значної площі земельної ділянки. Козацька старшина, як свідчать укладені контракти на початку XVIII ст. будувала кам'яні хорони. Це був досить значний комплекс будівель і споруд, що влаштовувався за принципом великого шляхетського двору XVII ст. Двір оточувала міцна дерев'яна огорожа з брамою. У центрі садиби стояв великий мурований одноповерховий будинок на склепінчастих льохах (підвалах). Він мав вхідний ганок, з якого можна було потрапити в сіни, а звідти – в кімнати, розташовані обабіч (опис будинку Кочубея В.Л.). У складі двору мали бути й інші житлові будівлі, та не муровані, а дерев'яні, а також курні для варти, будинки для челяді, лазня, колодязь, кухня з пекарнею, комори, льохи, льодовні, стайні, кузня, солодовня, пивоварня – всього близько 16 споруд. За 2 км на південь від фортеці Батурин розміщувалася заміська резиденція гетьмана Івана Мазепи, а поруч і садиби представників козацької старшини (Пилипа Орлика та інших). В описі Батурини 1726 р. зазначено: "...двір з садом на Гончарівці, в якому Мазепа сам жив, у цьому дворі муровані палати порожні, розбиті, там же церква дерев'яна..." Неподаляк замку на Гончарівці розміщувалася "...двір з садом і домове мале будівництво колишнього полковника прилучського Горленка...", "...пусті неогороджені двори інших "зрадників" Ломиковського, Орлика, Григорія канцеляриста..."

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що українська фортифікація XVI - початку XVIII ст. мала поєднати місцеві традиції оборонного будівництва з віяннями нового часу, інженерного мистецтва. Саме з XVI ст. артилерія починає дедалі ширше застосовуватися у військовій справі всіх народів Європи і, таким чином, примушує

фортифікаційне будівництво відповідним чином пристосовуватися до нових обставин ведення бойових дій. Поступово на теренах України все більшою стає частка укріплень, споруджених за канонами, так званої, регулярної забудови, що набуває поширення в Західній Європі приблизно на століття раніше.

Проте фортифікаційне мистецтво в Україні мало певні особливості.

По-перше, надзвичайна прив'язаність до місцевості (яку відзначають чимало дослідників) спричиняла майже повсюдну нерегулярність або напіврегулярність побудови та конфігурації фортечних мурів.

По-друге, сама побудова укріплень була розрахована на ведення активної оборони, так як людський фактор в українській фортифікації продовжував традиційно відігравати надзвичайно важливу роль.

По-третє, природно-геологічні умови зумовлювали характер укріплень різних регіонів України. Так, для Правобережжя були характерними муровані замки, для Лівобережної України - дерев'яно-земляні, для низу Дніпра — земляні укріплення.

По-четверте, вказане вище "відставання" від Західної Європи в розвитку військово-інженерної думки приблизно на століття таким насправді не було. Просто вдосконалення фортифікаційної системи, розрахованої у першу чергу на опір традиційному ворогові — татарам та туркам — не було потреби проводити такими темпами, як на Заході. Історичні умови на теренах України були дещо іншими, відповідно, старі замки баштово-вежової конструкції ще довгий час відповідали покладеним на них завданням. Окрім того, масове розташування більшості українських укріплених пунктів просто не могло дати необхідного для бастионної системи простору. Відповідно, модернізація укріплень проводилася шляхом побудови споруд бастионної системи до старих укріплень з боку найбільшої небезпеки.

По-п'яте, для української фортифікації, особливо, часів Визвольної війни, надзвичайно характерним є тісне поєднання польової та довготривалої фортифікації.

Виходячи з усього вище сказаного, приходимо до висновку, що Батурин XVII-XVIII ст. був одним із найпотужніших фортифікаційних укріплень, важливим суспільно-політичним, торгово-ремісничим та культурним центром не тільки України, а й Європи.

Традиції

...в ім'я Отця, і Сина, і Святого духа

Марина Герасько
науковий співробітник
заповідника
„Гетьманська столиця”

Трійцю відзначають у 8-му неділю по Пасці. Через те, що це свято припадає на 50 день після Великодня, церква називає його ще П'ятидесятницею. За церковними канонами, це свято вшановує Бога Отця, Бога Сина та Святого Духа. В цей день з часів раннього християнства храми та будинки прикрашаються свіжими зеленими гілками дерев на ознаку того, що Святий Дух дає життя усьому створеному Богом.

Основа трійцької обрядовості – культ рослинності, що в цей час починає розквітати. Майже у всіх давніх народів гілля та квіти були прикрасою храмів у дні свят та жертвоприношень. Усілякі урочисті процесії супроводжувалися носінням зеленого гілля, яке у далекі часи було загальнозрозумілим символом: гілка маслини – символ миру, лаврова – перемоги та слави, дубова – мужності. Використання на Трійцю гілля дерев, квітів та трав християнська церква запозичила від древніших релігій – іудаїзму та язичництва. Спочатку церква ставилася із недовірою до язичницьких елементів, але потім вони прижилися майже у всіх святах і церква взяла їх під своє крило, давши їм логічне пояснення з християнської точки зору. Тож не дивно, що в релігійних свят часто є брати – близнюки із сонму язичницьких. Так, приміром, Трійця – Зелена свята.

Тиждень перед Трійцею називали зеленим, клечальним або русальним, а три останні дні та три дні наступного Трійцького тижня звалися Зеленими святами. В народі свято здавна символізувало розквіт природи та початок літа. О цій порі жито половіє, й, кажуть, саме тепер прокидаються покійні, виходять з води русалки. У давні часи жінки розвішували полотно на деревах русалкам на сорочки. У русальний тиждень не купалися в річках, бо боялися русалок. У суботу свої оселі, тини, ворота, навіть хліви люди прикрашають клечанням, встеляють пахучими травами, на покуті ставлять запашні квіти, бо до Зеленої неділі у хаті квітів не було. В неділю, одягнувшись по-святковому, йдуть до церкви, взявши із собою букетик різнотрав'я, у середину якого ставили потрійну свічку, що називалася Трійцею і повинна горіти протягом усієї обідні. Потім ці трави використовували як оберіг від різних хвороб, а трійцьку свічку давали в руки вмираючому. Після богослужіння хресним ходом обходили із священником все село, криничі кропили свяченою водою, часто святили оселі – для того, щоб протистояти русалкам. Це свято завжди поважали в Україні, не виключенням став і Батурина.

За описом 1654р., перший храм Живоначальної Трійці на батуринській землі постав ще у першій половині 17 ст., і знаходився він у чоловічому монастирі "за городом Батурином, в Слободе". Згодом у самому місті на території Фортеці з'являється головний мурований храм гетьманського Батурина - Трійцький собор. Довжина храму 39 м, ширина – 25 м. Собор був семибанний, триапсидний, двохстовпний. За пропозицією Київського мит-

Ікона "Свята Трійця", Холмська школа XVI ст.

рополита Варлаама Ясинського, у 1692 р. в церкву Святої Трійці був поставлений його намісник, з особливим статусом протоієрей "первый по Киевской протопоп, чести ради гетманской, яко же и Киевский первый, чести ради столицы первобытной". Цим самим по церковній ієрархії Батурина був поставлений другим після Києва. На його опорядження в 1692 році І.С. Мазепа пожертвував понад 20000 золотих. Та цій церкві випав не довгий вік, вона

загинула під час нищівного руйнування міста російськими військами в 1708 році.

І сьогодні ми свято шануємо традиції наших предків, прикрашаємо наші обійстя клечанням, йдемо до церкви і щиро віримо, що наступні покоління збережуть традиції нашого народу, бо вони є духовними островами в житті українців, виробившись протягом багатьох століть стали складовою частиною не лише історії наших предків, а й сьогодення.

До вашої книжкової полиці

Нещодавно науковий доробок у царині історії Гетьманщини збагатився ще одним фоліантом. У видавничому домі "Києво-Могилянська академія" вийшла книга (том II із серії "Джерела") "Військові кампанії доби гетьмана Івана Мазепи в документах", упорядник Сергій Павленко. Присвячено книгу 300-річчю повстання мазепинців. У цій безцінній книзі зібрано 300 документів, виданих протягом 1687-1710 років – царські розпорядження, універсали, листи гетьмана, церковні грамоти, кореспонденція російських та українських урядовців, спогади сучасників тих подій, які яскраво ілюструють ту непросту епоху. Збірка документів про військові кампанії доби гетьмана І.Мазепи дає уявлення про те, як вони починалися, їхні наслідки. Зібрані в одному томі документи широко інформують про подробиці тих подій, які впливали на історію України, і за великим рахунком, Європи. Адаже один з головних мотивів повстання мазепинців – надмірна експлуатація українського козацького війська у загарбницьких планах Петра I. Видання адресоване історикам, студентам-гуманітаріям, військовим, всім, хто небайдужий до історії України.

Надія Ярмак

головний зберігач
фондів заповідника
"Гетьманська
столиця"

Все далі відходять роки тяжких утрат та радісних перемог, все менше ветеранів приходить 9 травня в Батурина, в День Перемоги до Кургану Слави та братських могил, поклонитися фронтовим побратимам. Лише з розповідей під час зустрічей з ветеранами, які проводить заповідник, та перегляду кінофільмів дізнається молоде покоління Батурина про героїзм наших захисників в роки війни.

В вересні 2008 року, в дні святкування 65-ої річниці визволення Батурина від німецько-фашистських загарбників, відзначав своє 90-річчя житель Батурина, ветеран Великої Вітчизняної війни, інвалід I групи Сивець Іван Павлович. Зі сльозами на очах зустріли ми цього хуцеського, але гордого героя, який вийшов до нас, своїх гостей, в піджаку з безліччю нагород на грудях.

Саме ця подія нашою авторку думку ще раз переглянути фондову колекцію матеріалів Великої Вітчизняної війни, для публікації про долі наших земляків-батуричів та визволителів нашого міста, використовуючи документи, фотоматеріали, спогади в рубриці нашої газети "Спогади, обпалені війною".

Перші матеріали часів Великої Вітчизняної війни, які хочеться донести до юних читачів нашої газети - це листи з фронту. Навіть не знаючи цих двох молодих людей, а лише читаючи листи, простежуєш їх нелегку долю: його - на фронтах, її - в тилу. Молодий росіянин, Олександр Пушкарєв (в листах Шура) родом з далекого Архангельська через війну проніс свою любов до української дівчини, вчительки

Листи з фронту

початкових класів з Батурина Марусі Литаренко.

Листи Олександра до Марусі датовані 1943 – 1945 роками, в них описані фронтові події цих воєнних літ, аж до Перемоги. Кожен лист тріє душу словами любові до коханої дівчини, впевненості в недалеку перемогу та надії на швидке побачення. Ось один з листів, відправлених з фронту в 1943 році (публікується в оригіналі):

"Здрастуй Маруся!

Самий щасливий день для Советских людей является днем когда Красная армия освобождает Советских людей от фашистского рабства. Таким историческим днем для меня и Советских людей является день - 7 сентября 1943 года. В этот день Красная армия освободила твою Родину г. Батурич. Я 7 сен-

тября с большой радостью слушал по радио сообщение информбюро об успехах Красной армии на фронте и освобождении твоей Родины и знакомых мне сел. как то: Городище, Митченки, Красное, Поповку и другие.

Милая Муся! Если тебя не затруднит напиши мне как ты жила в немецком рабстве и что нового у тебя в жизни.

Отечественная война внесла многие изменения в психологию Советских людей, Она заставила миллионы Советских людей быть патриотами в защите нашей Родины. Ненавидеть врага всем сердцем и душой больше любит матерей, отцов и детей, любит своих знакомых и друзей.

Маруся, вот эта любовь к тебе испытанная больше двух лет Отечественной войны, стала такой, которой еще не испытывало человечество на протяжении всей истории. И так остаемся навсегда самыми близкими друзьями. Надеюсь, что недалеко время когда враг будет разгромлен и снова на всей Советской земле свободно будет реять Красное знамя Свободы Советских людей.

Первым гостем у тебя должен быть я, если на это ты дашь согласие. Жду меня и я вернусь только очень жду.

Пока. Всего наилучшего. Жду ответ с нетерпением. Крепко целую. Шура.

Мой адрес:

Полевая почта: № 11111 "К"
Пушкарєв Александр Иванович.
7 сентября 1943 г."

Микола Терех

завідуючий відділом
охорони пам'яток
архітектури
заповідника „Геть-
манська столиця”

Сто п'ять років тому, у 1904 році земські збори Конотопського повіту запрохання жителів містечка Батурич заснували стипендію імені Семена Беглевського. Так високо була оцінена багаторічна праця простого вчителя Батуричської земської школи.

Семен Климентійович Беглевський народився в лютому 1826 року. Після закінчення Чернігівської духовної семінарії в 1849 році став священником Іоано-Богословської церкви в с. Матіївка.

Протоієрей Семен Беглевський своє покликання знайшов і на педагогічній ниві. 52 роки свого життя присвятив школі та дітям. З 1851 року Семен Климентійович розпочинає працювати законовчителем Батуричської народної школи, яка була підпорядкована Міністерству державного майна. Досконале знання всіх тонкощів і особливостей педагогічної праці допомогло виховувати в дітей любов та повагу до світу науки. Його вихованці одержували початкові знання, необхідні для повсякденного життя. До останніх днів свого життя Беглевський зберіг глибоку відданість і доброзичливість, щиро любив і терпів до своїх учнів, був їм старшим товаришем, добрим порадиником і наставником.

Вчитель народної школи

Церква Іоанна Богослова с. Матіївка, фото 1908 р.

Велика заслуга С.К.Беглевського у вихованні підрастаючого покоління батуричів знайшла свій відгук в існуючій тоді владі, яка заснувала одну стипендію імені Беглевського при Чернігівській губернській земській фельдшерській школі. Ця школа давала середню медичну освіту. Кожного року до Чернігова на навчання направляли одного із кращих учнів Батуричської волості. Після закінчення навчання в фельдшерській школі і отримавши диплом, вдячний учень повертався до своїх земляків, які з нетерпінням чекали молодого спеціаліста.

Конотопською повітовою земською управою на 1905 рік було виділено: 200 рублів на стипендію відмінникам навчання імені законовчителя Семена Беглевського при Чернігівській фельдшерській школі, а також "на сооружение портрета законовчителя Беглевского 100 руб. и на учреждение стипендии его имени при Батуричском народном училище 30 руб.". Радянська влада скасувала стипендію С.Беглевського.

Є над чим подумати державним і місцевим органам управління і в наш час, та оцінити працю простих вчителів.

Книга відгуків

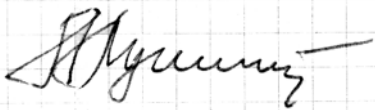
Без знання минулого не можна збудувати майбутнє нації

Газета «Слово Гетьманської столиці» розпочинає нову рубрику «Книга відгуків». Сподіваємося, читачам буде цікаво дізнатися, які екскурсанти відвідують наш заклад і як вони пишуть про нас.

Я, герой України М., Левко Лук'яненко, відвідав Гетьманську столицю Кієвську і Рідну М. М. У Школі вдячні Трехденні Українці та всім, хто працює на цій території до відродження пам'яті Роксоланського та всіх оборонців та інших українських споруд. Трансформізм масштабів вразив мене і боротьбою за утвердження українства. Все це теоретичні Князь Князі м. Умань та м. Ш. я. Куєдо республіки місцевості та споруд наші Українці і історію рідного теперішнього м. Умань та м. Ш. тобто теперішньому підводі фундамент К. м. Умань і наочно подякує за невпинність м. Умань української нації.

Вся Україна, відвідав М. Гетьманську столицю, відчуває гордість за належність до цієї України, які тут м. Умань і боронять Україну від атак Москви та М.

1.05.2009 р.

Левко Лук'яненко в залах Музею археології Батурина, фото 1 травня 2009р.

Газета «Слово Гетьманської столиці»

Засновник - Батуринський державний історико-культурний заповідник "Гетьманська столиця"
Свідоцтво про реєстрацію
№ ЧГ 352-08, від 28.07.2006р.
Адреса редакції: 16512, смт. Батурин, Чернігівська обл., вул. Гетьманська, 74, тел. 8 04635 48-4-37; 48-6-57
e-mail: baturin-capital@ukr.net
www.baturin-capital.gov.ua

Обсяг - 1 друкований аркуш
Тираж - 1000 шт. Замовлення № 457
Бахмацька районна друкарня

Редакційна колегія

Кіашко Любов Григорівна - редактор
Сердюк Наталія Федорівна - відповідальний секретар
Бондаренко Вячеслав Олександрович - верстка
Кербут Тетяна Володимирівна
Матуцак Ірина Миколаївна

Розповсюджується безкоштовно

*Відповідальність за подані матеріали несуть автори статей

*Редакція газети "Слово Гетьманської столиці" запрошує до співробітництва науковців, краєзнавців, любителів історії